

PROGRAMMA NAAR EEN  
RIJKE WADDENZEE

**JAARVERSLAG  
2013**

**SAMEN WERKEN AAN  
EEN RIJKE WADDENZEE,  
VOOR NATUUR EN MENS**



## INHOUDSOPGAVE

### INLEIDING

### OPDRACHT EN DOEL

### OVERZICHTSKAART 10 RESULTATEN 2013

### HET WERK UIT DE CLUSTERS:

- > VOEDSELWEB EN BIODIVERSITEIT
- > RANDEN VAN HET WAD
- > MORFOLOGIE EN WATER
- > INTERNATIONALE INBEDDING

### NIEUWE THEMA'S

### ORGANISATIE EN FINANCIËN

### COMMUNICATIE

### BIJLAGE:

### UITGEBRACHTE RAPPORTEN 2013 EN BEGIN 2014

## INLEIDING

Dit jaarverslag 2013 beschrijft de ontwikkeling en voortgang van projecten op weg naar een Rijke Waddenzee, voor zover het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) hierbij betrokken is. Tegelijk met dit jaarverslag wordt PRW in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken (EZ) extern geëvalueerd. Wat zijn de resultaten, wat is de toegevoegde waarde en hoe is het georganiseerd? Dat is een lastige vraag, want hoe kan je de bijdrage van het Programma goed meten, als het functioneert als een soort netwerkorganisatie? PRW functioneert tussen partijen in, tussen beleid en uitvoering in, en voor het bereiken van de doelen is het Programma afhankelijk van de inzet van vele organisaties en de inzet en ambitie van individuele personen. Tegelijk is het goed om na zo'n periode de balans op te maken.

Had ik vier jaar geleden durven denken dat we nu zover zouden zijn met de planuitwerking voor een Vismigratierivier door de Afsluitdijk? Of dat eindelijk tussen overheden, bedrijfsleven en natuurorganisaties afspraken zijn gemaakt over het bereikbaar houden van de havens in combinatie met natuurherstel in het Eems-Dollardgebied? Of dat in het kader van de garnalenvisserij nu gezamenlijk wordt gekeken naar een duurzame toekomst voor de sector in combinatie met natuurherstel op kombergingsnivo?

Ik geloof het niet. Er gebeurt op dit moment veel in de Waddenzee, van kleine initiatieven, tot transitieprocessen die van wezenlijke betekenis zijn voor het realiseren van grootschalig natuurherstel in de Waddenzee. Dat is een prestatie van alle betrokken overheden, gebruikers, wetenschappers, bedrijfsleven en natuurorganisaties die hierbij betrokken zijn. Tegelijk blijft de opgave groot om deze processen ook uiteindelijk in uitvoering om te zetten. Dat heeft tijd nodig, veel inspanning van iedereen en de bereidheid van alle partijen om vanuit ieders verantwoordelijkheid gezamenlijk hieraan te blijven werken.

Voor de mosselsector blijft de ambitie staan om de bodemberoerende mosselzaadvisserij zoveel mogelijk te vervangen door alternatieve invangmethoden. Tegelijk vergt dat grote investeringen van de sector zelf. Hoewel de evaluatie van de mosseltransitie leert dat we 'achter op schema liggen', heeft de sector veel gerealiseerd. Uit de evaluatie bleek ook dat het beter kan, zowel voor de mosselsector als voor de natuur. Op basis van de evaluatie van de mosseltransitie werken partijen nu aan een herijking van het huidige Plan van Uitvoering. >>



Ook voor de garnaalsector ligt er 'op een haar na' een gezamenlijk akkoord. Echter de garnaalsector, gesteund door de natuurorganisaties, verenigd in de Coalitie Wadden Natuurlijk, geven ook aan dat de sector hiervoor niet alleen aan de lat mag staan. Het met rust laten van de bodem om natuurherstel een kans te geven, in plaats van actief in te grijpen, is volgens de Coalitie Wadden Natuurlijk misschien wel één van de belangrijkste herstelmaatregel. De provincies vanuit het Waddenfonds en het Ministerie van EZ hebben ook aangegeven hierin een verantwoordelijkheid te zien.

De Vismigratierivier kent inmiddels ook een hoog 'knuffelgehalte' en kan één van de belangrijkste iconen voor natuurherstel zijn door het realiseren van een verbinding tussen de Waddenzee en het IJsselmeer. De in 2013 door PRW uitgevoerde haalbaarheidsstudie wekt hoge verwachtingen. Op dit moment wordt door de provincie Fryslân, de Dienst Landelijk Gebied en alle betrokken initiatiefnemers hard gewerkt om het plan verder te onderbouwen en uit te werken. In het najaar 2014 hebben we zicht op de haalbaarheid.

Dan de Eems-Dollard. Met vele trajecten als het Integraal Managementplan (IMP) en Economie & Ecologie in Balans zoekt

PRW hier telkens naar zijn toegevoegde waarde. Immers, extra ambtelijke of bestuurlijke drukte moeten we voorkomen. De 'niche' van PRW heeft hier de afgelopen jaren vooral gezeten in het verbinden van wetenschappers, beheerders en overheden. Met het Kennisdocument en de Inspiratiekaart in 2012, en de recent afgeronde Voorstudie Helder en Productief naar kansrijke maatregelen, had PRW hier duidelijke meerwaarde. Zodanig dat de resultaten ook weer een belangrijke basis zijn geweest voor de recent afgesloten overeenkomst 'Natuurverbetering en verbetering bereikbaarheid Eems-estuarium'. Telkens proberen we toegevoegde waarde te bieden, maar wel met het doel na afloop het stokje ook weer neer te leggen bij de verantwoordelijke partijen.

Voor de Waddendijken ligt het stokje echt bij de waterschappen. Met PRW konden we de afgelopen jaren bijdragen aan het ontwikkelen van concrete pilots (de Prins Hendrikdijk op Texel en de Groene Dollarddijk). Vanuit PRW ondersteunen we deze initiatieven van harte. Niet alleen om bij te dragen aan natuurherstel, maar ook om te laten zien dat 'innovatieve' dijkconcepten ook echt mogelijk zijn. Met de 'Kansenkaart', samengesteld op basis van de ecologische behoefte en de

morfologische kansen, hebben we ook de potentiële kansrijke dijktrajecten voor integrale dijkzones in beeld gebracht. Tegelijk investeerde het Deltaprogramma in de kennisopbouw en lange termijn strategieën voor het gebied. De waterschappen zijn nu in het kader van de projectoverstijgende verkenning (POV) uit het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma bezig de kansen verder te verkennen. PRW blijft bereid om vanuit de kansen voor natuurherstel en versterking van de beleving van het wad de waterschappen hierbij te ondersteunen.

Ook in de randvoorwaarden voor natuurherstel is geïnvesteerd. Het streefbeeld Rijke Waddenzee heeft zijn vertaling gevonden in de interprovinciale visie 'Wadden van Allure'. En ook de Bouwsteen 'Beleef de Waddenzee' voor het Uitvoeringsprogramma 2014-2017 van het Waddenfonds heeft een goede doorvertaling gekregen in het Ontwerp-Uitvoeringsprogramma Waddenfonds. Tegelijk bekijkt het Ministerie van EZ, samen met Rijkswaterstaat (RWS) en de provincies, op initiatief van PRW hoe omgegaan kan worden met natuurherstel in N2000-gebieden. Met de ontwikkeling van een Natuurambitie grote wateren probeert EZ dit voorjaar daarin ook duidelijkheid te geven.

Een specifieke opgave, ook vanuit de aanwijzing van het Waddengebied als Werelderfgoed, blijft de internationale inbedding van de Waddenzee. Begin februari vond de trilaterale conferentie voor de bescherming van de Waddenzee plaats in Tønder. Ter voorbereiding heeft PRW het trilateraal Waddensecretariaat ondersteund bij de ontwikkeling van een integrale strategie voor exoten en een duurzame visserij. Veel is geïnvesteerd in de ontwikkeling van een Flywaystrategie en de integrale monitoring langs de gehele internationale Flyway. Het was mooi dat die strategie tijdens de conferentie in Tønder breed werd ondersteund, terwijl tegelijk de strategie ook al in uitvoering is. Zo is in januari al gestart met de integrale vogeltelling in 30 landen langs de Flyway, van Noord-Europa tot in Zuid-Afrika.

Kortom, er gebeurt veel. Tegelijk zijn er ook thema's die blijven liggen. Soms bijvoorbeeld door een gebrek aan capaciteit, soms ook omdat er nog veel kennisvragen liggen. Door Rijkswaterstaat wordt veel gewerkt aan de kennisontwikkeling rond sediment (zand en slib). Maar ook de gebruikers van het Wad, zoals vanuit de mosselkweek, hebben kennis (-en vragen) over de ontwikkeling van de Waddenzee. Met RWS proberen we komend jaar een platform te ontwikkelen zodat deze wetenschappelijke- en praktijkkennis ook gedeeld wordt tussen de beheerders en gebruikers van het Wad.

Er zijn ook nieuwe thema's. Nou ja, nieuw. De beheervraag voor de Waddenzee staat al een poosje op de agenda van verschillende partijen. Met het rapport van de Algemene Rekenkamer hebben de Beheerraad en het Regiecollege Waddengebied (RCW) het initiatief genomen om te komen met een Samenwerkingsagenda voor versterking van het beheer. Niet door een discussie te voeren over de bestuurlijke verantwoordelijkheden, maar door vanuit het beheer zelf te kijken waar we stappen vooruit kunnen zetten. Daarbij beginnen de partijen ook niet bij nul. PRW is een voorbeeld waarin partijen vanuit ieders verantwoordelijkheid kijken hoe ze hun activiteiten op het gebied van herstel kunnen bundelen en versterken.

Dat kan ongetwijfeld beter. Ongetwijfeld zal de evaluatie leiden tot wijzigingen, verbeteringen en misschien wel een andere opzet. Daarnaast liggen er voor de komende jaren nog grote opgaven, ook in relatie tot bijvoorbeeld een duurzame 'Waddeneconomie' langs de randen van het wad en de promotie van het gebied als Werelderfgoed. Vanuit PRW willen we daar de komende jaren ook graag een bijdrage aan leveren.

*Kees van Es  
Programmamanager PRW*





## OPDRACHT EN DOEL

Het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) is in 2010 gestart. Het belangrijkste doel is bestaande natuurherstelplannen voor de Waddenzee te versnellen en ten uitvoer te brengen. Nu, ruim drie jaar later, is het Programma een krachtige combinatie van partijen waarin Rijks- en regionale overheden, gebruikers en natuurorganisaties, samen optrekken om het streefbeeld van een Rijke Waddenzee (zie kader) in 2030 te realiseren.

Dat doen we niet alleen voor de natuur, maar ook voor een gezonde toeristische sector, een gezonde visserijsector en andere economische sectoren. PRW streeft dus naar een Rijke Waddenzee voor natuur én mens. Het streefbeeld is geen vaststaand einddoel, maar de richting waarlangs natuurherstel wordt vormgegeven. En afhankelijk van de leerervaringen, kunnen we de weg er naar toe, waar nodig aanpassen: leren door doen. Dit streefbeeld heeft in 2013 zijn basis gevonden in de nieuwe interprovinciale visie 'Wadden van Allure'.

Het streefbeeld van een Rijke Waddenzee is ook omarmd via afspraken tussen (convenant)partijen, zoals bij de mosselzaadvisserij, de handkockelvisserij en de Intentieverklaring Economie en Ecologie in Balans. Maar ook via regelgeving, onderzoek, monitoring en de uitvoering van concrete (herstel)projecten, zoals verderop in dit jaarverslag valt te lezen.

In de praktijk jaagt het Programma projecten aan. Soms gebeurt dat aanjagen door nieuwe kennis in te brengen, maar bijvoorbeeld ook door uitvoeringsprojecten verder te ontwikkelen en partijen te ondersteunen in hun samenwerking. PRW brengt ook kennis bij elkaar door wetenschappers, beleidsmakers en beheerders bijeen te brengen en hen samen te laten nadenken (en soms ook rekenen) aan de beste oplossing. De eindverantwoordelijkheid van initiatieven en plannen blijft wel bij de bestaande organisaties. PRW is dan het zetje om het raderwerk weer op gang te brengen. Daarmee zit het programma tussen beleid, uitvoering en beheer in, binnen de beleidsterreinen van economie, kustveiligheid en ecologie.

Ons streefbeeld is gebaseerd op de opdracht die is meegekregen van de voormalige Minister van LNV (en nu ondersteund door de Staatssecretaris van het Ministerie van EZ) en het voormalig Regionaal College Waddengebied. Die opdracht luidt als volgt:

- het versnellen, bundelen en richting geven van bestaande initiatieven gericht op een Rijke Waddenzee;
- het ontwikkelen van nieuwe projecten en maatregelen om het natuurherstel een impuls te geven;
- het faciliteren van coalities gericht op kansrijke natuurontwikkelingen in combinatie met een duurzaam gebruik van het gebied;
- het realiseren van kansen voor financiering van projecten.

### EEN RIJKE WADDENZEE VOOR MENS EN NATUUR

Een mooi voorbeeld van de werkwijze van PRW is het handkockelakkoord. Jarenlang gebeurde de kokkelvisserij mechanisch en de kokkels konden zich steeds minder goed herstellen. Nu zijn er duidelijke afspraken. De grote kokkelschepen zijn uit de Waddenzee verdwenen en het oude ambacht van handkockelen is weer opgepakt. Voor de plaatselijke bevolking betekent dit zelfs meer werkgelegenheid en hogere inkomsten. In de natuur zien we inmiddels een flink herstel van de kokkelbanken. Daar profiteren ondermeer veel vogels van. Een Rijke Waddenzee dus voor mens én natuur.

### KERNTAKEN PRW:

#### Van beleid naar uitvoering

ondersteunen van partijen om projecten gereed te maken voor uitvoering.

#### Verbinden van partijen, initiatieven en kennis

begeleiden van verduurzamingstrajecten, overzicht creëren, samenhang aanbrengen, informatie uitwisselen, kennis bijeen brengen.

#### Aanjagen innovatie

inzet versnellingsbudget, durven inzetten op kansen (ook vanuit gebruikers en vanuit waterveiligheid), leren door te doen.

#### Richting geven

bijdragen aan (langjarige) programmering van herstelprojecten (niet de verantwoordelijkheid overnemen), natuurambitie stellen, identificeren van knelpunten en kansen voor herstel benoemen.

#### Draagvlak creëren

betrekken achterban, bewustmaken, verzorgen dialoog.

### STREEFBELD RIJKE WADDENZEE 2030

1. Het voedselweb is in evenwicht.
2. Er is een grootschalige aanwezigheid van biobouwers, zoals mosselbanken en zeegrasvelden.
3. Er is schoon en helder water.
4. De Waddenzee is een veilige plek voor bewoners en gebruikers.
5. De Waddenzee is optimaal ingebed in de internationale keten van wetlands.



# TOP-10 RESULTATEN PRW 2014

Kaart: Commom Wadden Sea Secretariat (CWSS)



## 1. DE VISMIGRATIERIVIER DOOR DE AFSLUITDIJK

Uit de haalbaarheidsstudie naar de Vismigratierivier door de Afsluitdijk blijkt dat realisatie mogelijk is. Nu zijn er onderzoeken gestart om dit plan verder uit te werken. Eind 2014 moet er een beslissing vallen.

## 2. LANCERING ECOLOGISCH SPOORBOEKJE IN DE MEDIA

'Het Wad is klaar voor een olieramp' kopten de kranten na publicatie van het Ecologische Spoorboekje. PRW hielp mee aan de realisatie hiervan.

## 3. SLUITING VAN DE BODEMBOERENDE MOSSSELVISSERIJ VAN 20% NAAR 40%

In 2013 is de tweede transitiestap naar een duurzame mosselvisserij in de Waddenzee gerealiseerd. Maar liefst 40% van de in het voorjaar aanwezige zaadbanken blijft gevrijwaard van bodemboerende visserij.

## 4. OPLEVERING VOORSTUDIE EEMS-DOLLARD: VOORSTEL UITVOERINGSAGENDA

Slimmer baggeren, slibvang en slib toepassen bij ondermeer dijkversterking. Het is een greep uit de maatregelen die de waterkwaliteit in de Eems moeten verbeteren. De maatregelen kwamen naar boven bij de Voorstudie Helder & Productief. Onder begeleiding van PRW werd ook de overeenkomst 'Natuurverbetering en verbetering bereikbaarheid Eems-estuarium' ondertekend. De Voorstudie was daarbij belangrijke input.

## 5. WADDENCONFERENTIE TIJWISSELAAR

Wandelen in Marrum langs projecten die wél lukten in het Waddengebied en gebruikers die hun verhaal vertelden. De Tijwisselaar werd een energieke en inspirerende bijeenkomst.

## 6. POSITIEVE BEOORDELING HANDKOKKELAKKOORD

Twee jaar geleden werden er afspraken gemaakt met natuur- en visserijorganisaties. Nu is handkokkelen een economische en ecologisch vatbare sector. In 2013 waren er volop kokkels op het Wad. Voor vissers en vogels.

## 7. OVERNAME SECRETARIAAT BEHEERRAAD WADDENGEBIED

Op verzoek van het Ministerie van EZ voert PRW nu het secretariaat van de Beheerraad Waddengebied. De uitdaging is het beheer van de verschillende beheerders zo te organiseren 'als ware het één beheerder'.

## 8. BOUWSTEEN WADDENFONDS

Met de 'Bouwsteen Beleef de Waddenzee' heeft PRW aangegeven waar de komende jaren de nadruk op moet liggen voor het realiseren van een 'Rijke Waddenzee'. De waddenprovincies hebben de Bouwsteen benut bij het opstellen van het ontwerp-uitvoeringsplan Waddenfonds

## 9. STRATEGIE- EN SIMULTAANTELLING FLYWAY

De allereerste integrale vogeltelling langs de gehele Oost-Atlantische Flyway is een feit. Meer dan 1.500 vogelliefhebbers, telden in 30 landen, miljoenen vogels. Op basis van deze data kunnen we wadvogels nu beter beschermen. De simultaantelling maakt onderdeel uit van de in Tønder getekende Flywaystrategie waar PRW aan bijdroeg.

## 10. PILOTSTUDIE GROENE DOLLARDIJK

Een lage, maar brede en groene dijk pas toch veel beter in het landschap dan een hoge, grijze en geasfalteerde dijk? Uit analyse blijkt dat 'groene dijk' net zo veilig is, terwijl het een stuk beter past in het landschap.



het Cluster Voedselweb en Biodiversiteit richt zich binnen het streefbeeld voor een Rijke Waddenzee op het realiseren van:

- verduurzaming visserij
- stimuleren van biobouwers
- completeren voedselweb



**VOEDSELWEB  
&  
BIODIVERSITEIT**



## VERDUURZAMING VISSERIJ

### PLAN VAN UITVOERING MOSSELTRANSITIE

In opdracht van de convenantpartners begeleidt PRW de transitie van de mosselsector. De uitgebreide voortgangsrapportage over 2013 is als los katern bij dit jaarverslag gevoegd. Hieronder volgt een korte samenvatting.

In 2013 is de tweede transitiestap naar een duurzame mosselvisserij gerealiseerd. Dat betekent dat nu niet 20%, maar 40% van de in het voorjaar aanwezige zaadbanken in de Waddenzee gevrijwaard blijven van bodemberoerende mosselzaadvisserij. Met de eerdere sluiting van 2009 (in 2010 en 2011 was er geen broedval, zodat er ook niets gesloten kon worden), is er nu 660 hectare sublitorale mosselbanken die niet bevestigd mogen worden.

De sluiting naar 40% is een belangrijke stap in de verduurzaming van de mosselkweek. De ambitie is om uiteindelijk de bodemberoerende mosselzaadvisserij in de Waddenzee volledig te vervangen door duurzame technieken. De sluiting van de bodemberoerende mosselvisserij wordt gecompenseerd door de mosselzaadvangst via mosselzaad- invanginstallaties, de zogenaamde MZI's. Dit zijn drijvende constructies die mosselzaad opvangen via touwen die in het water hangen.

Voor de najaarsvisserij is er geen vergunning aangevraagd door de Producentenorganisatie van de Nederlandse Mosselcultuur (ook wel PO-Mosselen genoemd). Mosselvisserij is in het najaar vooral geïnteresseerd in fijn mosselzaad en dat is er in 2013 amper. Dit betekent dat de aanwezige zaadbanken onbevestigd de winter zijn ingegaan.

In 2013 is een evaluatie van het convenant uitgevoerd. Dit is gedaan ter voorbereiding op een herijking van het huidige Plan van Uitvoering voor de periode vanaf 2014. De evaluatie wijst uit dat het convenant zijn gewenste rol vervult om de convenantpartijen constructief samen te laten werken, waarbij juridische procedures worden voorkomen. De transitie is tot nu toe succesvol, al loopt het tempo iets achter bij het in 2009 voorspelde traject. Met het huidige tempo kan het streefbeeld voor 2020 (geen bodemberoerende zaadvisserij meer) niet worden gerealiseerd.

MZI's zijn technisch gesproken een succesvolle alternatieve bron voor mosselzaad. Het is niet te verwachten dat andere technieken in de komende jaren werkelijk kunnen bijdragen aan de transitie. Een aantal MZI-locaties is de afgelopen jaren niet of minder geschikt gebleken, andere locaties zijn soms iets anders neergelegd voor een beter vangstresultaat.

Naar aanleiding van de evaluatie is besloten de werkwijze van het jaarlijks sluiten van de in het voorjaar aanwezige zaadbanken te wijzigen. In tegenstelling tot de tot nu toe gehanteerde werkwijze worden gebieden niet gesloten na het ontstaan van mosselbanken,



maar voorafgaand aan het ontstaan van mosselbanken. Er worden gebieden gesloten waarbinnen, vanuit historisch perspectief gezien, een bepaald percentage van de zaadbanken in het voorjaar is te verwachten.

De belangrijkste redenen voor deze gewijzigde aanpak zijn:

- De huidige werkwijze leidt tot steeds meer kleine gesloten gebiedjes (in 2013 zouden er circa 10 bij komen) die pas aan het eind van de transitie samenvloeien tot grotere eenheden. Dit leidt tot een, ook voor andere gebruikers, onoverzichtelijke aaneenschakeling van open en gesloten gebieden.
- Door uit te gaan van de zogenaamde 'stabieliteitskaart' voor sluitingen werden vooral gebieden gesloten op basis van de overlevingskansen van meerjarige mosselbanken. De wens is om ook andere natuurwaarden samenhangend met zout-zoetgradiënten in de gebiedskeuze te betrekken, bij voorkeur resulterend in grotere aaneengesloten gebieden.
- In het kader van VisWad wordt ook voor de garnalenvisserij gewerkt aan het instellen van gesloten gebieden op plaatsen met ecologische waarden, waaronder mosselbanken. Het is logisch om beide trajecten in elkaar te schuiven en gesloten gebieden voor garnalen- en mosselvisserij zo veel mogelijk te laten samenvallen.

Deze nieuwe werkwijze bij het sluiten van gebieden leidt tot grotere eenheden gesloten gebieden en gaat dreigende versnippering tegen. De werkwijze zal onderdeel uitmaken van het herijkte Plan van Uitvoering, dat begin 2014 zal worden vastgesteld door de convenantpartijen. De totstandkoming hiervan wordt begeleidt door het Programma naar een Rijke Waddenzee onder leiding van Hans Alders als onafhankelijk voorzitter.

### HANDMATIGE HANDKOKKELVISSERIJ

In 2011 zijn tussen de handkokkelsector, de Coalitie Wadden Natuurlijk, de provincie Fryslân en het Ministerie van EZ afspraken gemaakt over de handkokkelvisserij in het Waddengebied onder begeleiding van het Programma naar een Rijke Waddenzee. In deze 'Meerjarenafspraken handkokkelvisserij in de Waddenzee' zijn afspraken gemaakt over duurzame handkokkelvisserij in de Waddenzee.

Twee jaar na het afsluiten van de 'Meerjarenafspraken Handkokkelvisserij in de Waddenzee' concluderen de deelnemende partijen dat de uitvoering van dit akkoord een succes is.

De handkokkelsector bestaat in totaal uit 31 vissers. Daarvan hebben 21 vissers een reguliere 'verhandelbare' vergunning en 10 vissers een 'vergunning op naam'. Afhankelijk van de beschikbare kokkels in de Waddenzee fluctueert de opbrengst van de visserij sterk. Maar de afgelopen twee jaar zijn 'rijke' jaren geweest voor de handkokkelvisserij. Er waren volop kokkels op het Wad.

Ook de natuurorganisaties kijken positief terug op de uitvoering in de afgelopen twee jaar. Er is sprake van een betere spreiding van de kokkelvisserij over het Wad. Zo zijn eerder gesloten gebieden weer geopend. Daardoor is er in de kwetsbare gebieden onder de eilanden sprake van een minder geconcentreerde visserij.

Natuurlijk waren er ook bespreekpunten. Het afgelopen jaar is gekeken of het Balgzand open kan voor de handkokkelvisserij. De partijen hebben geconstateerd dat daar nu geen draagvlak voor is. Verder is het visgebied Waardgronden onder Vlieland in tweeën gesplitst op verzoek van de sector en de Waddenuit (De Waddenuit bestaat uit vier bemande boten die namens EZ rondvaren in de Waddenzee voor handhaving, monitoring en voorlichting). Ter compensatie is een ander kwetsbaar gebiedje onder Vlieland gesloten. Deze afspraken zijn ook opgenomen in de nieuwe vergunning.

Een punt van zorg voor de toekomst is het dalend aantal schol-eksters op het wad. De exacte oorzaak daarvan is onduidelijk, omdat adequaat onderzoek ontbreekt. De partijen willen hier snel duidelijkheid over, mede omdat er een herstelopgave ligt vanuit Natura 2000.

### ZEEUWSE MOSSEL

De Zeeuwse mossel is een begrip in Nederland en ver daarbuiten. Maar deze mosselen vinden vaak hun oorsprong in de Waddenzee. Daar worden ze als mosselzaad (piepjonge mosseltjes) opgevoerd of, om het leven op de zeebodem niet te verstoren, verzameld met mosselzaadinvanginstallaties. Nadat het mosselzaad wordt uitgezaaid op zogenaamde kweekpercelen om op te groeien in de Waddenzee, logeren ze nog een tijd in de Zeeuwse Delta om schoon te spoelen en vervolgens als Zeeuwse mossel op de markt te komen.

## VERDUURZAMING VAN DE GARNALENVISSERIJ

In 2012 was al duidelijk dat er extra afspraken nodig zijn over natuurherstel en de transitie van de garnalenvisserij om zo de doelstellingen van een Rijke Waddenzee, met een economisch vitale garnalensector, te bereiken. De visserijorganisaties, de Coalitie Wadden Natuurlijk, de waddenprovincies en het Ministerie van EZ zochten elkaar dan ook op om tot afspraken te komen.

Om het proces te versnellen en in goede banen te leiden hebben de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Groningse gedeputeerde Visserij (namens de drie waddenprovincies) in maart 2013 opdracht gegeven aan Klaas-Wybo van der Hoek om te komen tot een garnalenconvenant en bijbehorend uitvoeringsprogramma voor de Waddenzee. Doel van dit convenant is het realiseren van een verbetering van de natuur in de Waddenzee, naast een ecologische en economische verduurzaming van de garnalenvisserij. PRW ondersteunt dit proces door het verzorgen van de procesbegeleiding en door het leveren van kennis en strategieën.

Ook heeft PRW bijgedragen aan het in beeld brengen van de kansrijke gebieden voor herstel. Binnen de visserijklankbordgroepen zijn deze gebieden vertrouwelijk besproken. Van daaruit is door de sector het initiatief genomen om te komen met een voorstel voor de te sluiten gebieden. Dat was een belangrijke ontwikkeling in het traject. Vanuit de klankbordgroepen is ook de afstemming gezocht met de afspraken en maatregelen uit het Mosselconvenant

Onder leiding van Klaas-Wybo van der Hoek hebben de partijen in 2013 de ambities voor het natuurherstel en transitieprogramma neergelegd in een convenant en de maatregelen vastgelegd in een (vooralsnog concept) uitvoeringsprogramma. In het maatregelenpakket wordt gesproken over gebiedssluitingen in combinatie met een transitie van de garnalensector. Die transitie bestaat uit verdere innovatie, maar ook reductie van de vlootcapaciteit gericht op natuurherstel. Dit om te voorkomen dat natuurherstel in het ene gebied, gepaard gaat met versterking van de visserijdruk elders. De financiering van het hele pakket was in 2013 nog niet rond. Dit is echter wel een voorwaarde van de visserij en natuurorganisaties om tot ondertekening van het convenant te kunnen overgaan. De overheden hebben in 2013 toegezegd zich sterk te willen maken om de financiering te organiseren. Vanuit de

gezamenlijke verantwoordelijkheid van EZ en provincies voor een duurzame sector in combinatie met natuurherstel, wordt nu door deze partijen gewerkt aan de mogelijkheden voor financiering.

## UITWERKING BREDE VISIE OP DUURZAME VISSERIJ IN DE WADDENZEE

De uitwerking van de Brede Visie heeft in 2013 vertraging opgelopen door de intensieve gesprekken die nodig waren voor het VisWad-akkoord. Vanuit het ministerie van EZ is er akkoord gegeven voor een uitloop in 2014.

De Brede Visie streeft naar een waddenvisserij die in balans is met de natuur, met zichzelf en regionaal beter is ingebed. PRW ondersteunt via het leveren van capaciteit en kunde de vertaling van deze visie naar een meer concreet uitvoeringsprogramma. PRW is met name betrokken bij de verkenning van de mogelijkheden om te komen tot de instelling van een Adviescollege of beheercomité voor de visserij in de Waddenzee. In 2013 zijn door het project team verschillende opties verkend met de omgeving. In 2014 zullen deze met alle partijen, waaronder de vissers, verder worden uitgewerkt.

Binnen een andere pilot wordt een zorgvuldig debat over de wenselijkheid van pulsvisserij met de sector besproken. De andere drie projecten die binnen het kader van de Brede Visie worden uitgewerkt richten zich op een bredere inbedding van de geïntegreerde visserij, op een optimale afstemming tussen de Focusgroep Garnalen en de Brede Visie en het versterken van de maatschappelijke dialoog over een duurzame waddenvisserij.

## VERDUURZAMING VISSERIJ TRILATERAAL

In 2013 hebben de gesprekken in de Steering Committee Sustainable Fisheries (SCSF), een comité waar PRW capaciteit voor levert, geleid tot voorstellen over de harmonisatie van het visserijbeleid tussen de drie Waddenzeelanden (Denemarken, Duitsland en Nederland). De gesprekken waren gebaseerd op een uitgebreide vergelijkende studie van de visserij en het visserijbeleid. De gesprekken hebben uiteindelijk geleid tot afspraken in de trilaterale ministersverklaring van Tønder. Het is voor het eerst dat er binnen de trilaterale samenwerking afspraken zijn gemaakt over de harmonisatie van het visserijbeleid. Daar ligt een mooie vervolgopdracht voor Nederland, dat in de komende vier jaar voorzitter is van de trilaterale samenwerking.

## STIMULEREN VAN BIOBOUWERS

### JAPANESE OESTER; VAN VIJAND NAAR VRIEND?

Sinds enige decennia heeft de Japanse oester zich gevestigd in de Waddenzee, meeliftend op een experiment met platte oesters op Texel. Het schelpdier heeft zich inmiddels dusdanig verspreid dat verwijdering in de praktijk niet mogelijk is. Maar dat gegeven biedt ook kansen.

Oesters kunnen zich namelijk makkelijker op de zandbodem van de Waddenzee vestigen dan mosselen. Vervolgens kunnen mosselen zich hier weer bovenop vestigen. Zo leveren Japanse oesters een bijdrage aan het herstel van mosselbanken.

De gemengde schelpenbanken hebben bovendien een positieve invloed op sommige vogelsoorten, zoals de steenloper. Uit recent Duits onderzoek blijkt zelfs dat de scholekster in de loop van de jaren de zwakke plek van de Japanse Oester heeft gevonden. Deze vogel kan nu de schelp makkelijker breken en het diertje vervolgens opeten.

Niet alleen voor de natuur liggen er kansen, maar ook voor de mens. Er is een toenemende interesse voor streekgebonden, duurzame en op een gezonde manier geteelde voedingsmiddelen. Het oogsten van oesters uit de Waddenzee biedt dan ook kansen voor diversificatie van de wadvisserij. Een en ander is ook uitgangspunt van de Brede Visie op de duurzame visserij in de Waddenzee.

Inmiddels is al een aantal jaren het 'Experiment Japans Oesterrapen' gaande. In 2013 zijn er financiële middelen gevonden voor het begeleidend onderzoek waaruit moet blijken wat de effecten zijn. De resultaten van deze monitoring worden halverwege 2014 verwacht. In de tussentijd heeft de provincie Fryslân de vergunning verlengd voor dit experiment. In opdracht van de provincie Fryslân en het Ministerie van EZ ontwikkelt PRW nu samen met de experimenthouders en de Coalitie Wadden Natuurlijk geen beleidskader voor de Japanse oester.

### HERSTEL ZEEGRAS

Een kleine honderd jaar geleden kleurde de Waddenzee nog smaragdgroen door het zeegras dat er groeide. Maar door de aanleg van de Afsluitdijk en een schimmelinfectie verdween het zeegras als sneeuw voor de zon.

Decennialang is geprobeerd zeegras terug te brengen in de Nederlandse Waddenzee. Tot nu toe zonder blijvend resultaat. Twee jaar geleden startten Rijkswaterstaat en de Waddenvereniging een grootschalig en innovatief herstelproject: 'Herstel biobouwers van de Waddenzee'. De resultaten geven het vertrouwen dat een werkwijze is gevonden die duurzaam herstel wél mogelijk maakt.

Voor Natuurmonumenten, Waddenvereniging en Radboud Universiteit Nijmegen is dat een reden om het zeegrasherstel in



2014 grootschaliger aan te pakken. Daarnaast onderzoeken zij in een proefgebied of zeegras kan worden teruggebracht op een locatie waar het permanent onder water staat. Uiteindelijk doel is dat de natuur zelf weer in staat is de Nederlandse Waddenzee haar natuurlijke groene zeegraskleur terug te geven.

PRW heeft de Waddenvereniging en Natuurmonumenten het afgelopen jaar geholpen om een succesvolle subsidieaanvraag in te dienen bij het Waddenfonds. Ondermeer door het beschikbaar stellen van een klein geldbedrag, was er voldoende budget om het experiment voort te zetten. Daardoor bleef het experiment tijdens dit tussenjaar voldoen aan de criteria voor het Waddenfonds.

## COMPLETEREN VOEDSELWEB

De groepen bruinvissen die afgelopen jaar door de Waddenzee, langs Den Helder en Harlingen zwommen, trokken veel bekijks. Tientallen mensen kwamen naar de kades om deze mooie dieren te aanschouwen. Geen wonder, want het is tegenwoordig best bijzonder om deze grote zeezoogdieren te zien langs de Waddenkust. Nog geen eeuw geleden was dat wel anders. Roggen en haaien werden regelmatig uit het water opgevist en bruinvissen zwommen zelfs in havens. Nu zijn de 'grote vissen' zo goed als verdwenen.

Op verzoek van de Regiekamer is dit jaar opnieuw een begin gemaakt met het ontwikkelen van een strategie voor vissen in de Waddenzee. Kernpunten zijn het concretiseren van beleidsdoelen voor vissen ten aanzien van N2000-, KRW- (Kaderrichtlijn Water) en trilaterale verplichtingen.

Daarnaast zijn er veel hiaten in de kennis over vissen. Hoe staan de soorten er voor? Wat is de reden voor het verdwijnen van de grote vissen? Door het gebrek aan kennis, is het lastig om oplossingen te vinden. Is het bijvoorbeeld voldoende om te werken aan herstel van habitats in de Waddenzee en het realiseren van grootschalige vispassages? Of ligt de oorzaak toch vooral op de Noordzee of aan klimaatverandering? Deze hiaten moeten in beeld worden gebracht. Ook moet de huidige monitoring ter onderbouwing van het beleid worden versterkt, zowel in Nederland als in Duitsland en Denemarken.



Johannes Kramer @johkramer - 11 sep.

2 jier lyn makken wy mei sektor en nat org afspraken oer it kokkelfiskjen mei de han. No in ekomomysk en ekologysk fetbere sektor. #sukses



kokkelvisserWON3 @won3vertrouwen - 11 sep.

@johkramer En dankzij de megazaadval van 2011





## RANDEN VAN HET WAD

Het cluster Randen van het Wad wil vooral bestaande initiatieven ondersteunen, voor zover die passen binnen het streefbeeld van een Rijke Waddenzee en die 'een steuntje in de rug' kunnen gebruiken. De uitgebreide projectinventarisatie (zie [www.rijkwaddenzee.nl](http://www.rijkwaddenzee.nl)) en de vragen van de partners van PRW vormen hierbij het vertrekpunt. Indien vanuit het bestaande streefbeeld lacunes worden geconstateerd, ontwikkelt PRW nieuwe initiatieven met de betrokken partners.



## 'VERZACHTING' VAN DE DIJKEN, VERKWELDING EN BIODIVERSITEIT

### PILOT 'ZANDIGE VARIANT' PRINS HENDRIKDIJK OP TEXEL

Onder toezicht van Texelse schooljeugd hebben het Ministerie van Infrastructuur & Milieu, de provincie Noord-Holland, de gemeente Texel en het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier op donderdag 30 mei een realisatieovereenkomst voor de zandige versterking bij de Prins Hendrikpolder getekend.

In de realisatieovereenkomst zijn de financiële bijdragen en inspanningen van de partijen vastgelegd. Volgende stap is de verdere planuitwerking van de voorkeursvariant en daarmee komt de uitvoering steeds dichterbij. In 2015 moet de schep in de grond en naar verwachting voldoet in 2019 deze Waddenzeedijk weer aan de veiligheidsnormen.

De zandige variant is een mooi voorbeeld hoe PRW in de praktijk werkt. Het idee namelijk om de dijk met zand te versterken in plaats van de traditionele asfaltdijk leek jaren geleden een zachte dood te sterven. Maar uit een mede door PRW gefinancierd onderzoek bleek dat de variant financieel haalbaar was en bovendien een ecologische meerwaarde oplevert. PRW heeft dit traject van harte ondersteund. Natuurlijk moet elk project worden beoordeeld op de 'natuurwinst'. Tegelijk is het belangrijk om niet alleen in beleid, maar ook met concrete voorbeelden te laten zien dat veiligheid en natuur prima samen kunnen gaan.



### FOTOWEDSTRIJD

Staatsbosbeheer organiseerde een fotowedstrijd over de Feugelpôle. In totaal waren er 55 inzendingen. Jacqueline Visser won met haar overzichtsfoto van de kwelder het prijzengeld van €1000,-. Eline de Vries, 10 jaar, won met haar foto een excursie van Staatsbosbeheer voor 10 personen. De prijzen werden overhandigd door Nico Oud, wethouder van de gemeente Ameland en tevens voorzitter van de stuurgroep Klimaatbuffer Zuidwest Ameland

### FEUGELPÔLLE

De Feugelpôle is een hoogwatervluchtplaats voor vele zeevogels en een broedplaats van de op één na grootste kolonie grote sterns in West-Europa. Bovendien heeft het een veiligheidsfunctie omdat het de golven breekt en zo het eiland beschermt. De afgelopen jaren is een deel van de kwelder echter verdwenen.

Om de kwelder nu weer mee te laten groeien met de zeespiegelstijging zijn er inmiddels twee experimentele maatregelen uitgevoerd. De eerste betreft het aanbrengen van een grote kleischelpenbank aan de voet van de kwelder. Als tweede maatregel zijn rijshoutendammen geplaatst. In maart 2014 wordt de derde en laatste maatregel genomen: een mosselbank tot ontwikkeling brengen. Daarna worden de effecten gemonitord en wordt bekeken of de proef op meer plaatsen zou kunnen werken.

### STRIEP: MONDRIAANKWELDER

Het moet het grootste schilderij van Europa worden. De nieuwe kwelder bij Strip aan de Zuid-westkant van Terschelling. De kwelder zal worden aangelegd met wilgentenen en rijshout. Maar waar dat normaal gesproken kriskras door elkaar heen loopt, hebben Oeroldirecteur Joop Mulder en Bruno Doedens (van SLeM) het idee bedacht om het kwelderlandschap aan te leggen in de vorm van het werk van Piet Mondriaan uit de serie 'Tableau 2'. Dus strakke horizontale en verticale lijnen in een hoogdynamisch landschap.

De gemeente Terschelling heeft het Programma naar een Rijke Waddenzee verzocht om het proces van de ontwikkeling van deze kwelder te begeleiden. Juridisch moet alles kloppen en de functie van kustbescherming en natuurlijke kwelderontwikkeling moeten niet in het geding komen.

Natuurlijk zijn we als Nederlanders vanouds bekend met landaanwinning. We weten wat we moeten doen om kwelders zo snel mogelijk te laten aangroeien tot stukken landbouwgrond die we kunnen indijken. Maar wat veel minder bekend is, is hoe we jonge dynamische kwelders in stand kunnen houden. De nieuwe kwelder bij Strip moet ook onze kennis vergroten over welke soort kwelderwerken een permanente dynamiek mogelijk maken. Dat is in het belang van de biodiversiteit.

In 2014 moet de Waddenfondsaanvraag worden ingediend. Als dat positief wordt beoordeeld, kan de uitvoering een jaar later starten. Het is de bedoeling dat dit kwelderlandschap uiterlijk in 2018 klaar is, als Leeuwarden Culturele Hoofdstad van Europa is. Dit "grootste schilderij van Europa" zal dan ongetwijfeld een hoop bezoekers trekken.



### RELATIE MET NATURA 2000

De Waddenzee is beschermd in het kader van de N2000-wetgeving. Deze regels zijn er op gericht om bestaande soorten en habitats te behouden of te herstellen. Maar die behoudsdoelstelling kan een probleem zijn als je iets nieuws wilt doen, zoals de eerder genoemde zachte dijkversterkingen. Een dergelijke verrijking van de biodiversiteit is (nog) niet opgenomen in de wetgeving.

Op verzoek van PRW ontwikkelt het ministerie van EZ (samen met Rijkswaterstaat en de Waddenprovincies) een beleidslijn om duidelijkheid te geven onder welke voorwaarden het ene habitattypen kan worden omgezet in het andere. Het doel is uiteindelijk een verrijking van de natuur. Hier is vanuit de praktijk dringend behoefte aan. De verwachting is dat deze beleidslijn halverwege 2014 klaar is.

### KANSENKAART

De kansen voor kwelderherstel en de rol voor veiligheid zijn afgelopen jaar uitgewerkt in een kansenkaart voor "Verzachting van de Randen van het Wad". Via denktanks en bijeenkomsten met stakeholders in het gebied is de inhoudelijke argumentatie verder uitgewerkt. De werkversie van de Kansenkaart circuleert inmiddels onder betrokkenen en belanghebbenden. De definitieve versie is begin 2014 online op [www.rijkwaddenzee.nl](http://www.rijkwaddenzee.nl). Hierin zijn dan ook de resultaten van de verkenning naar kansen voor vogels voor nieuwe hoogwatervluchtplaatsen en broedplaatsen opgenomen.

Verkenning Hoogwatervlucht- en broedplaatsen voor wadvogels. In samenwerking met Vogelbescherming Nederland heeft PRW een analyse laten maken van mogelijkheden om broedplekken en hoogwatervluchtplaatsen in het Waddengebied te versterken. Deze analyse is in het eerste kwartaal van 2014 afgerond en levert een belangrijke basis voor nieuwe herstel- en ontwikkelprojecten voor vogels langs de randen van het wad.

### VEILIGHEID EN NATUURLIJKE DYNAMIEK

Dynamisch kustbeheer, waarbij er ruimte is voor natuurlijke dynamiek, ligt begrijpelijkerwijs gevoelig bij de eilandbewoners. Dynamiek kan betekenen dat de zee buiten de dijkkring af en toe een deel van het natuurgebied op een eiland overspoelt. Maar op het cultuurlandschap wordt wel zand achtergelaten, waardoor het kan meegroeien met de zeespiegelstijging. Op de langere termijn is dat veiliger. Dat idee vindt nu ook steeds meer houvast bij de eilandbewoners.

Samen met het Deltaprogramma Kust en Wadden is in 2013 een tweede ronde van gesprekken gevoerd op de vijf Waddeneilanden. Op basis van deze gesprekken wordt nu gekeken hoe de veiligheid langs de zandige Noordzeekust van de eilanden kan worden gewaarborgd en welke bijdrage dynamiek daarbij kan spelen bij het versterken van de veiligheid en de biodiversiteit.



## SPIJKSTERPOLDER

De Eemshaven wil graag uitbreiden naar de Spijksterpolder, het gebiedje ten zuidoosten van het huidige terrein. Daarvoor is inmiddels een bestemmingsplan opgesteld. Onderdeel daarvan is een ontwikkeling van grote waterpartijen en natuur. Onder leiding van het Programma naar een Rijke Waddenzee onderzoeken alle betrokken partijen hoe de natuurontwikkeling kan worden vorm gegeven en gemonitord. Het Waterschap Noorderzijlvest heeft al plannen voor een vispassage en natuurvriendelijke oevers. Bovendien is het water in de Spijksterpolder van nature brak. Dat biedt volop kansen voor natuurontwikkeling.

## GROENE DOLLARDDIJK

De dijken langs het Nederlandse deel van de Dollard moeten worden aangepast, omdat ze niet voldoen aan de veiligheidseisen. Waterschap Hunze en Aa's is daarom op zoek naar een duurzame-, klimaatrobuste- en efficiënte manier om de Dollarddijk te versterken. Daarbij wordt rekening gehouden met de belangrijke natuurwaarden en landschappelijke kwaliteiten van het gebied. Een lage, brede, en groene Dollarddijk (volledig bedekt met gras) die gemaakt is van slib uit de nabije omgeving, past daar wellicht beter in als een steile, hoge, met asfalt beklede dijk.

Samen met het Deltaprogramma hielp PRW mee met de verkennende pilotstudie en voerde de stakeholdersanalyse uit. Het is nu de bedoeling om tot een intentieverklaring te komen tussen alle belanghebbenden. Daarin wordt de bereidheid uitgesproken mee te werken aan een integrale vorm van dijkversterking; de Groene Dollarddijk.

## ZOET-ZOUT OVERGANGEN

### VISMIGRATIE

Veel vissen ondervinden nog steeds veel hinder om van zoet naar zout water te komen en andersom. Daardoor gaat van veel vissoorten het aantal achteruit. Denk bijvoorbeeld aan de paling. Die heeft zijn leefgebied in het zoete water, zoals het IJsselmeer en de Friese meren. Deze vis paait echter in het zoute water van de Sargassozee in de Atlantische Oceaan. Die reis van vele duizenden kilometers is geen probleem. De vele dijken en waterkeringen in Nederland zijn echter vaak te grote obstakels.

In 2013 is er een vervolg gekomen op de analyse van de vispasseerbaarheid van de Waddenkust en het stimuleren van zoet-zoutovergangen. Bij de vispasseerbaarheid gaat het vooral om het stimuleren van lokale verbeteringen zoals de intrek van stekelbaars op Texel.

Met betrekking tot zoet-zoutovergangen is gewerkt aan een monitoringopzet dat overal langs de Waddenkust toegepast kan worden. Voor de Westerwoldse Aa is een verkenning uitgevoerd naar de mogelijkheden voor herstel van een open zoet-zoutverbinding met het oog op herstel van de kwaliteit van de Dollard. Uit deze verkenning is gebleken dat de bijdrage aan de kwaliteitsverbetering van de Eems-Dollard gering is en dat de onderhoudskosten vermoedelijk hoog zijn.

## AFSLUITDIJK

Een gat maken in een dijk. Dat klinkt niet echt logisch. Toch worden de plannen voor de Vismigratierivier (VMR) door de Afsluitdijk in een snel tempo uitgewerkt. Toen de dijk werd aangelegd in 1932 was onze kennis over het functioneren van het Waddensysteem en de effecten op de biodiversiteit natuurlijk van een ander nivo. Nu, zo'n 80 jaar later, zien we dat de Afsluitdijk zijn naam eer aan doet en een enorme barrière is voor grote populaties trekvis. Die zijn letterlijk afgesloten van hun leefgebieden. Mede daardoor dalen de trekvisstanden.

De prioriteit is nu gelegd bij de ontwikkeling van een Vismigratierivier door de Afsluitdijk. PRW kon begin 2013 de haalbaarheidsstudie overhandigen aan de Friese gedeputeerde Tineke Schokker. Daarna is er snel doorgewerkt aan de verdere planuitwerking. Deze snelheid is nodig, omdat de Vismigratierivier dan mee kan liften met de contracten voor de versterking van de Afsluitdijk. Daardoor vallen de kosten lager uit. De deadline die Rijkswaterstaat daarvoor hanteert, is het najaar van 2014.

Er zijn inmiddels meerdere onderzoeken in gang gezet. Belangrijkste doel is het meest optimale ontwerp te vinden, zowel qua kosten, als ecologische impact. Zo wordt er aanvullend onderzoek gedaan naar het visaanbod en -gedrag bij Kornwerderzand. Halverwege 2014 moeten ook de details bekend zijn van de breedte, diepte, stroming en inrichting van de rivier.

## STREEFBEELD

Het Cluster Randen van het Wad richt zich binnen het streefbeeld voor een Rijke Waddenzee op het realiseren van:

- meer geleidelijke overgangen tussen zoet en zout water en van land naar water
- meer natuurlijke kwelders voor het versterken van de biodiversiteit en als bijdrage aan de veiligheid van het achterland
- minder 'harde' dijken, als bijdragen aan biodiversiteit en landschapsbeleving
- herstel van natuurlijke dynamiek in de Noordzeekustzone, de duinen en de eilandkwelders, ook om de Waddenzee als klimaatbuffer te versterken
- een veilige Afsluitdijk die ook de natuurkwaliteiten van de Waddenzee (en IJsselmeer) versterkt

Daarnaast zijn er geregeld update-bijeenkomsten met stakeholders. Zoals in oktober, toen ook de 3D-animatiefilm werd gepresenteerd. In de zomer bracht staatssecretaris Sharon Dijksma een bezoek aan het Waddengebied. Daarbij zegde ze financiële middelen toe voor de planuitwerking van de Vismigratierivier. Daarmee is de financiering voor deze uitwerkingsfase gedekt tot eind 2014. De kosten van de daadwerkelijk realisatie komen naar schatting uit op zo'n 55 miljoen euro.

Nu de planontwikkeling van de Vismigratierivier vordert, stijgt niet alleen de bestuurlijke belangstelling maar ook de behoefte bij bestuurders om meer zekerheid te krijgen over de effectiviteit van de Vismigratierivier. Hier wordt inmiddels hard aan gewerkt zodat de bestuurders straks ook op een verantwoorde basis beslissingen kunnen nemen.

## HARLINGEN-ZURICH

De Waddenkust tussen Harlingen en Zurich kenmerkt zich door vele kilometers asfalt en basaltblokken. Het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) wil die overgangen juist 'verzachten' door het ontwikkelen van meer, geleidelijke overgangen tussen het natte wad en de jonge en oude kwelders en de inlagen achter de zeedijk. Zo wordt de biodiversiteit versterkt, maar ook de beleving van de Waddenkust en waar mogelijk ook de kustveiligheid.

In het kader van De Nieuwe Afsluitdijk is PRW gestart met de verkenning naar de mogelijkheden rond het dijktraject Harlingen-Zurich. De kansen liggen vooral binnendijs vanwege de morfologische situatie langs de dijk in de Waddenzee. In juli 2013 zijn de eerste resultaten hiervan gepresenteerd aan de bestuurders van de betrokken gemeenten, waterschap en provincie. Inmiddels heeft De Nieuwe Afsluitdijk besloten om de resultaten op twee locaties verder te ontwikkelen en heeft zij opdracht gegeven voor de nadere uitwerking van twee pilots. De ene pilot is aan de zuidkant van Harlingen en de andere betreft het gebied bij Zurich waar de vaste wal en de Afsluitdijk in elkaar overgaan.

## DE NIEUWE AFSLUITDIJK

Het icoon van de Nederlandse strijd tegen het water is aan vernieuwing toe. De komende jaren zetten het bedrijfsleven, onderwijs en de politiek zich in voor een vernieuwde dijk op het gebied van veiligheid, duurzame energie, ecologie, recreatie en toerisme en ruimtelijke kwaliteit. Alle plannen en ideeën versterken elkaar. De oude oeververbinding van Noord-Holland naar Fryslân, ooit bedoeld als waterkering met asfaltlint, is in 2020 omgetoverd tot een kraamkamer voor duurzame en ecologische innovatie. Het is een topattractie op het gebied van ontstaansgeschiedenis, omgaan met water, natuur, energie uit water en recreëren op en bij het water. De wereld beleeft en bewondert met hernieuwde belangstelling het DNA van Nederland, De Nieuwe Afsluitdijk.

De Nieuwe Afsluitdijk (DNA) is een samenwerking van de provincies Noord-Holland en Fryslân, en de gemeenten Hollands Kroon, Súdwest-Fryslân en Harlingen







## MORFOLOGIE EN WATER

De Waddenzee is een uniek natuurgebied, met Werelderfgoedstatus, net als het Great Barrier Reef in Australië en de Grand Canyon in de Verenigde Staten. Het is een uniek gebied vanwege de combinatie van eilanden, wadplaten en kwelders. Via een ingenieuze sedimentaanvoer (zand en slib) blijft hierdoor de Waddenzee al vele honderden jaren bestaan. Dit is bijzonder omdat soortgelijke gebieden elders in de wereld een ander sedimentsysteem hebben waardoor ze vaak maar enkele decennia blijven bestaan. Daarna verdwijnen de wadplaten of drogen ze op tot land. Het sedimentsysteem (zand en slib) van de Waddenzee, de eilanden en de Noordzeekustzone is dus één van de belangrijkste processen die het systeem in stand houdt.



## STREEFBEELD

Het Cluster Morfologie en Water richt zich binnen het streefbeeld voor een rijke Waddenzee op het realiseren van voldoende helder water door:

- verbeteren communicatie en afstemming op sediment slibhuishouding Waddenzee en ecologische betekenis
- verminderen onnatuurlijke slibbelasting via duurzame bereikbaarheid
- aanjagen ecologische verbetering Eems-estuarium, ondersteunen partijen

### SLIBHUISHOUDING WADDENZEE

Slib zorgt voor ophoging van de bodem en voor voedingsstoffen. De hoeveelheid slib bepaalt ook het doorzicht in het water, waarmee het bepalend is voor de primaire productie (o.a. algen), voor vissen en voor de overlevingskansen van ondermeer mosselbanken in de Waddenzee. Slib zorgt echter ook voor het dichtslibben van vaargeulen en havens waardoor baggeren noodzakelijk wordt. Een goede bereikbaarheid van de havens is belangrijk voor de toeristische en economische kansen van het gebied.

Hoewel het belang van slib dus groot is, is onze kennis over de werking ervan nog beperkt. De waargenomen kennisleemte leidt tot verschillende meningen onder stakeholders zoals eilandbewoners, natuurbeschermers, beheerders, vissers en wetenschappers. Verzanden vaargeulen bijvoorbeeld door menselijk toedoen? Hoe reageren vissen op zandsuppleties? En waar belandt uiteindelijk het gesuppleerde zand? Het is zomaar een greep uit de vele vragen waarop we het antwoord niet altijd weten.

Op verzoek van PRW heeft een student Kust- en Zeemanagement van Hogeschool Van Hall Larenstein een stakeholdersanalyse uitgevoerd naar de bestaande beelden. Dat resulteerde in een aantal adviezen om vragen (en daarbij behorende zorgen) van stakeholders weg te nemen. Zo moet er meer regie komen op de beantwoording van deze vragen en een betere communicatie tussen de betrokken partijen. Maar er is vooral méér fundamenteel onderzoek nodig naar de sedimentstromen.

### WADDENZEEHAVENS

Een goede bereikbaarheid van Waddenzeehavens en de Waddeneilanden is belangrijk voor de economische kansen in het gebied. Havens zijn de plekken waar het slib zich van oudsher ophoopt. Dit wordt veroorzaakt door de komvorm en door de uitwisseling van zoet en zout water. Een terugkerend beheerprobleem. De beoogde projecten liggen verspreid langs de Waddenkust waarbij vooral de mate van slibproblematiek een belangrijk criterium is geweest. De voorstellen moeten de baggerkosten verlagen terwijl het tegelijkertijd voorziet in natuurontwikkeling.

Bij Delfzijl lijken er goede kansen te zijn om de havenspui te verleggen. De overgang van zoet naar zout water is immers een belangrijke veroorzaker van de slibproblematiek. Daarnaast is het de bedoeling om in Delfzijl aan de slag te gaan met pionierkwelders. Bij Harlingen zijn er plannen met een slibmotor bij Roptazijl, waardoor de natuurlijke aangroei van kwelders kan worden versterkt. Tegelijk wordt gekeken hoe het baggerbezwaar in de haven kan worden verminderd door slimmer om te gaan met de zoetwaterspui.

PRW werkt, samen met het programma van de samenwerkende havens en stichting Ecoshape, het programmavoorstel Building with nature Waddenzeehavens uit. Enerzijds is dit programma gericht op het opdoen van kennis, anderzijds is het gericht op het 'leren door doen' via concrete projecten. Waar mogelijk worden de projecten gecombineerd met andere initiatieven in het gebied, zoals bijvoorbeeld Marconi in Delfzijl (waarbij het stadscentrum sterker met de haven en de waddenzee wordt verbonden).

Voor de kleine havens van Vlieland, Terschelling, Ameland, Schiermonnikoog en Noordpolderzijl is in opdracht van de provincie Fryslân en het secretariaat van de Waddeneilanden een verkenning uitgevoerd naar de problematiek van de jachthavens. Dit heeft geleid tot verschillende voorstellen per haven. Nu wordt gekeken naar de kansen voor concrete projecten.

### EEMS-DOLLARDGEBIED

De Eems-Dollard is een estuarium: een open verbinding tussen het zoute water van de zee en het zoete water van de rivieren. Van oudsher zijn estuaria visrijke gebieden en rondom zijn de gronden altijd een bron van voedsel geweest voor mensen én dieren. Maar bovenal zijn estuaria toegangspoorten tot de wereld. Overall bloeit rond estuaria handel.

Wereldwijd zijn estuaria echter in verval geraakt. Bijna overal heeft de natuur te lijden onder afdamming, kanalisatie, baggeren, inpoldering, bedijking en verontreiniging. Ook in Nederland zijn estuaria beperkt of geheel verdwenen. Denk aan Haringvliet, Grevelingen, Oosterschelde, Lauwerszee en natuurlijk de Zuiderzee. Slechts twee estuaria heeft ons land nog over. Het Eems-estuarium is daar één van.



De kwaliteit van het milieu in de Eems en de monding van de getijdenrivier is al jaren erbarmelijk. In het gebied wordt volop gebaggerd, onder meer om de vaargeul van Delfzijl naar Emden op diepte te houden. De bagger wordt in het water gestort en vertroebelt het hele gebied. De opeenvolgende vaargeulverdiepingen hebben de getijstroom wezenlijk veranderd. Geulen slibben dicht en op de bodem van delen van de Eems ligt een dikke laag vloeibare modder. Daardoor is de rivier tussen mei en oktober over een lengte van 15 tot 25 kilometer vrijwel zuurstofloos en een onneembare barrière voor trekvis en andere waterdieren.

Toch is de kern van het estuarium in tact. Er is een in- en uitgaande getijdenbeweging. En de brakwaterzone bestaat nog. Hier liggen dus nog steeds kansen voor herstel. Maar dan moet er wel snel iets gebeuren. Na het ontsluiten van de ecologische kennis en het inspireren van partijen met ideeën voor herstel (Kennisdokument, 2012) heeft PRW in 2013 ingezet op het concretiseren van deze kansen.

Op basis van het door PRW gerealiseerde onderzoek "Voorstudie Helder & Productief: Aanzet tot een Uitvoeringsprogramma Eems-Dollard" zijn nu een aantal maatregelen naar boven gekomen en door Rijkswaterstaat (RWS) doorgerekend. Dit zijn; slimmer baggeren, uitbreiding van gebieden om slib op te vangen en de toepassing van slib uit de Eemsmonding voor projecten elders. Met deze maatregelen kan er op korte termijn iets worden gedaan aan het beroerde milieu in de Eems en de monding van de rivier.

Het rapport Helder & Productief doet concrete aanbevelingen voor het uitvoeringsprogramma Economie & Ecologie in Balans. Daarnaast doet het aanbevelingen om nu werk te maken van een sterke samenwerking met Duitsland in deze grensregio, om de kennis over het morfologische systeem meer diepgang te geven

en te werken aan bewustwording en trots voor dit gebied. De kennisagenda wordt onder meer opgepakt in de verkenning voor Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) door het Ministerie van I&M.

Na de zomer is er samen met de Provincie Groningen een programmamanager aangesteld om de intentieverklaring Economie & Ecologie in Balans om te zetten in een uitvoeringsprogramma. Dat vordert nu gestaag. Tegelijkertijd werd het vraagstuk van de bereikbaarheid van de Eemshaven actueel, het Ontwerp Tracébesluit kwam ter inzage. Begin 2014 is een samenwerkingsovereenkomst ondertekend bij de Punt van Reide over natuurverbetering en verbetering bereikbaarheid Eems-estuarium. Hiermee is een concrete invulling gegeven aan Economie & Ecologie in Balans. De afspraken bestaan uit drie componenten:

1. Start van onderzoek naar een efficiëntere baggerstrategie en slimmere omgang met baggerspecie in havens en vaargeulen.
2. Uitvoering van vijf projecten langs de randen van het Eems-estuarium die bijdragen aan minder slib: Spijksterpolder, Marconi, Polder Breebaart, verwijderen Griesberg en Groene Dollarddijk;
3. Uitwerken van verdere stappen naar systeemherstel in het MIRT-onderzoek en te verankeren in het Integraal Management Plan (IMP; Nederlands-Duitse samenwerking voor Eems-Dollard).

Op lange termijn moet er meer gebeuren. Betere samenwerking tussen Nederland en Duitsland is daarbij belangrijk. Daarom worden de maatregelen ook in de context van het IMP bekeken. Bovendien is investeren in de leefbaarheid van de omgeving van belang, zodat inwoners en ondernemers van het gebied trots zijn op de Eems. Op die manier komt er meer draagvlak voor het redden van het estuarium.

## ECOLOGISCH SPOORBOEKJE

Olie en andere milieuvreemde stoffen in de Waddenzee is voor iedereen een rampscenario. Hoewel de kans op een olie-incident klein is, kunnen de gevolgen groot zijn, mocht het onverhoopt toch een keer fout gaan. Door de specifieke eigenschappen van de Waddenzee (zoals de getijdenwerking, de kwelders en de ondiepten) is opruimen moeilijk. In sommige gevallen kan opruimen zelfs schadelijker voor de natuur zijn dan laten liggen.

Het Ecologisch Spoorboekje Waddenzee is bedoeld als een praktisch handboek voor calamiteitenbestrijders en lokale terreinbeheerders. Met behulp van de aangereikte handvatten in het spoorboekje kunnen beheerders zich gezamenlijk zeer gebiedspecifiek voorbereiden om de schade bij een olieramp te voorkomen of te beperken. Samen met de Waddenvereniging en Rijkswaterstaat is door PRW het spoorboekje opgesteld en begin 2013 openbaar gemaakt. Rijkswaterstaat werkt nu samen met de terreinbeheerders aan de implementatie.



---

De Waddenzee is niet alleen van Nederland. We delen het met Duitsland en Denemarken. In die context spreken we ook wel van een trilaterale Waddenzee. Maar dat zijn kunstmatige grenzen. Voor dieren zoals vogels en vissen zijn dergelijke landsgrenzen niet relevant. Door het toenemende scheepvaartverkeer zien we bijvoorbeeld een stijging van het aantal exoten (uitheemse dieren- en plantensoorten) in de Waddenzee. En voor vogels is de Waddenzee een belangrijk foerageergebied om weer op krachten te komen van verre reizen, van Groenland tot in Zuid-Afrika.

---





## WERELDERFGOED

Toen de Waddenzee in juni 2009 werd erkend als Werelderfgoed, heeft UNESCO een viertal aanbevelingen gedaan:

1. het verkennen van de mogelijkheid om Denemarken alsnog te laten aansluiten (nominatiedossier ligt inmiddels bij UNESCO).
2. het versterken van de samenwerking langs de internationale vliegroutes van vogels (Flyways).
3. het ontwikkelen van een strategie voor het tegengaan van invasieve soorten.
4. het ontwikkelen van een strategie voor duurzaam toerisme in het Waddengebied (Intentieverklaring ondertekent tijdens Trilateraal Wadden congres Tønder).

De aanbevelingen 2 en 3 vallen binnen de doelen van het Programma naar een Rijke Waddenzee en zijn samen met ondermeer het Ministerie van EZ, het trilaterale Waddensecretariaat en de Duitse overheden opgepakt binnen het PRW-cluster Internationale Inbedding.

## WADDEN SEA FLYWAY INITIATIVE

Begin 2014 startte de allereerste integrale vogeltelling langs de gehele Oost-Atlantische Flyway: de trekroute van watervogels vanuit het Arctische gebied tot aan Zuid-Afrika. In totaal telden 1.500 vogelliefhebbers in 30 landen vele miljoenen watervogels. In Nederland waren zo'n 100 ervaren vogelaars aan de slag langs de Waddenkust.

Deze grootschalige telling langs de Oost-Atlantische Flyway is uniek. Acht jaar geleden was er al eens een telling langs de Flyway, maar toen werd er niet in alle landen geteld. Nu wel. De telling langs de kust biedt een up-to-date overzicht van hoe het met de watervogels gaat. Het gaat om soorten als de kanoetstrandloper, lepelaar, scholekster en groenpootruiter. De telling brengt in beeld hoe gezond de trekvogelpopulaties zijn, waar hun favoriete overwinteringsplekken liggen en waar de knelpunten zitten. Zulke informatie is hard nodig, want daarmee kunnen we bedreigde vogels beter beschermen.

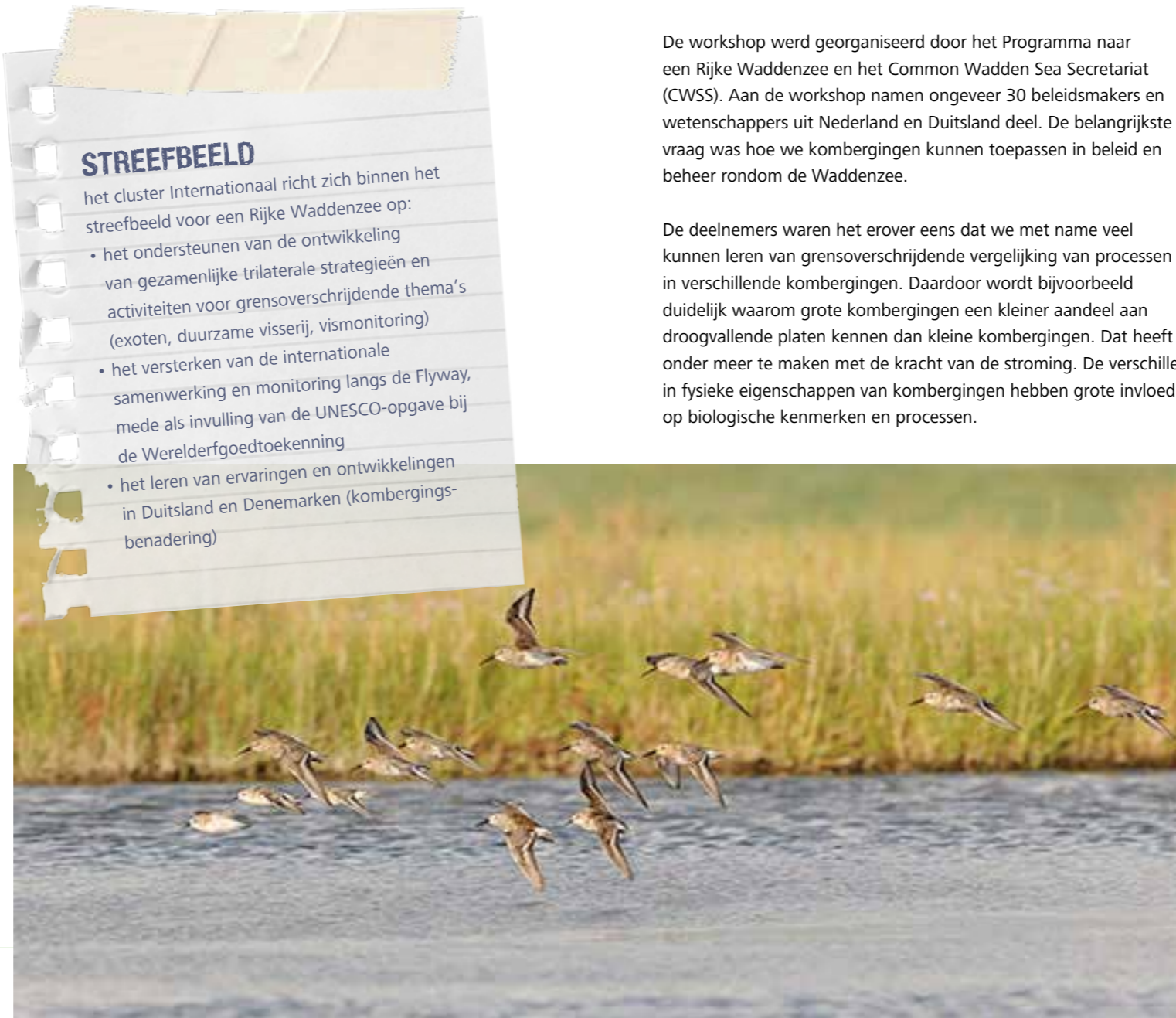
In Europa bestaat al een cultuur waarin vogelliefhebbers de vogelstand bijhouden voor wetenschappelijke- en beleidsmatige doeleinden. In West-Afrika moest deze worden opgebouwd. In de afgelopen anderhalf jaar zijn vogelaars opgeleid, die verrekijkers, telescopen en vogelgidsen kregen. Omdat het tellen van de uitgestrekte Afrikaanse wadplaten een zeer grote inspanning vergt, zijn de nationale teams voor de simultaantelling in een aantal landen aangevuld met enkele experts uit de Waddenzee.

Het integrale meetsysteem voor trekvogels is de afgelopen jaren ontwikkeld in opdracht van het Programma naar een Rijke Waddenzee en uitgevoerd door Sovon Vogelonderzoek Nederland in samenwerking met BirdLife International en Wetlands

International. De simultaantelling langs de Oost-Atlantische Flyway maakt onderdeel uit van het Wadden Sea Flyway Initiative (WSFI). Een samenwerkingsverband tussen Nederlandse en Duitse overheden dat in het leven werd geroepen in 2009, toen de Waddenzee tot Werelderfgoed werd benoemd door UNESCO.

Binnen het WSFI zijn de taken goed afgestemd met het Duitse Ministerie voor Naturschutz. Waar PRW werkt aan een integraal meetsysteem voor watervogels, werkt het Duitse ministerie tegelijk aan capaciteitsopbouw voor natuurbescherming in West-Afrika. Daarbij kun je denken aan het aanplanten van mangrovebossen, maar bijvoorbeeld ook lessen in fondswerving.

In februari 2014 is tijdens de trilaterale ministersconferentie in Tønder de Wadden Sea Flyway Vision ondertekend door de drie ministers en door 20 andere partijen, waaronder de Nederlandse Waddenprovincies en de Vogelbescherming. Een mooi resultaat.



### STREEFBEELD

het cluster Internationaal richt zich binnen het streefbeeld voor een Rijke Waddenzee op:

- het ondersteunen van de ontwikkeling van gezamenlijke trilaterale strategieën en activiteiten voor grensoverschrijdende thema's (exoten, duurzame visserij, vismonitoring)
- het versterken van de internationale samenwerking en monitoring langs de Flyway, mede als invulling van de UNESCO-opgave bij de Werelderfgoedtoekenning
- het leren van ervaringen en ontwikkelingen in Duitsland en Denemarken (kombergingsbenadering)

## KOMBERGING

Bij de start van PRW is vanuit de inhoudelijke bouwstenen voorgesteld om veel meer uit te gaan van kombergingen bij het nemen van herstelmaatregelen en het volgen van de ontwikkeling van de Waddenzee. Een komberging is het gebied dat van water wordt voorzien door één van de zeegaten. Binnen zo'n komberging is meer 'eenheid van water' en 'eenheid van sediment' dan in de gebieden daarbuiten. In het Waddengebied van Denemarken, Duitsland en Nederland zijn 39 kombergingen, waartussen verschillen en overeenkomsten bestaan met betrekking tot bijvoorbeeld de oppervlakte, gemiddelde diepte of het relatieve aantal wadplaten.

### BELEID EN BEHEER

Op een internationale workshop eind 2013 in het Duitse Delmenhorst werd geconcludeerd dat kombergingen een goede eenheid zijn voor vergelijkend onderzoek naar ontwikkelingen in het Waddenzee-ecosysteem. Daarmee kunnen ze uiteindelijk ook een basis voor het beheer gaan vormen.

De workshop werd georganiseerd door het Programma naar een Rijke Waddenzee en het Common Wadden Sea Secretariat (CWSS). Aan de workshop namen ongeveer 30 beleidsmakers en wetenschappers uit Nederland en Duitsland deel. De belangrijkste vraag was hoe we kombergingen kunnen toepassen in beleid en beheer rondom de Waddenzee.

De deelnemers waren het erover eens dat we met name veel kunnen leren van grensoverschrijdende vergelijking van processen in verschillende kombergingen. Daardoor wordt bijvoorbeeld duidelijk waarom grote kombergingen een kleiner aandeel aan droogvallende platen kennen dan kleine kombergingen. Dat heeft onder meer te maken met de kracht van de stroming. De verschillen in fysieke eigenschappen van kombergingen hebben grote invloed op biologische kenmerken en processen.

De blootstelling aan de wind bijvoorbeeld is een belangrijke factor voor de vestiging van mosselbanken. In kombergingen die niet worden beschermd door een eiland komen niet of nauwelijks mosselbanken voor. Door het vergelijken van verschillende kombergingen kan ook inzicht worden verkregen in het vestigingssucces van zeegras. Dit hangt onder andere af van de mate van eutrofiering dat ook weer wordt beïnvloed door de specifieke eigenschappen van de komberging. Kombergingen reageren ook verschillend op zeespiegelstijging. Onder de regie van het Deltaprogramma loopt een vergelijkend trilateraal onderzoek naar sedimentatie en erosie in verschillende kombergingen in Nederland, Duitsland en Denemarken. Hierbij wordt gerekend met verschillende zeespiegelstijgingsscenario's.

De deelnemers deden de aanbeveling de kombergingsmethodiek verder uit te werken. Deze en andere aanbevelingen van de workshop zijn ingebracht op de ministersconferentie over de Waddenzee in het Deense Tønder in februari 2014 via een trilaterale verklaring.

Daarnaast zijn alle bestaande trilaterale gegevens over zeegras, nutriënten en primaire productie verzameld en geanalyseerd. De eindrapportage, in de vorm van een overzichtelijke kombergings-atlas, wordt in 2014 verwacht.

## EXOTEN

Onder regie van het Ministerie van EZ en met ondersteuning van het Programma naar een Rijke Waddenzee is in 2013 een aanvraag ingediend bij het Europese programma LIFE+ voor het ontwikkelen van een trilateraal exoten-actieprogramma voor de Waddenzee.

LIFE+ is het financieringsinstrument van de Europese Unie om Europese natuur te beschermen en/of te ontwikkelen door (50%) co-financiering. De subsidie moet het mogelijk maken om een Waddenzee-breed actieplan te ontwikkelen en uit te voeren om introductie en verdere uitbreiding van exoten in de Waddenzee tegen te gaan. Uitheemse soorten kunnen soms een bedreiging zijn voor de unieke biodiversiteit van de Waddenzee. Zo is de paarse slingerzakpijp (oorsprong; Stille Oceaan) vaak erg dominant aanwezig en verdringt hij nu inheemse soorten.

Het LIFE+ project, genoemd WIASAP (Wadden Sea Invasive Alien Species Action Plan) voorziet in het uitvoeren van projecten om exoten in een vroeg stadium te ontdekken, de schadelijke invloed van ballastwater tegen te gaan en om hull fouling (aangroei van organismen op scheepsrompen en andere vaste structuren als steigers) te voorkomen. Een essentieel onderdeel van het project is het ontwikkelen van informatie en educatiemateriaal om direct betrokkenen (zoals havenbeheerders, scheepseigenaren, natuurbeheerders) en het publiek te informeren en te betrekken bij het probleem van invasieve exoten. Als de aanvraag gehonoreerd wordt, kan het project medio 2014 starten.





## ANDERE THEMA'S

Het Programma naar een Rijke Waddenzee richt zich primair op natuurherstel en het stimuleren van een duurzaam gebruik van de Waddenzee. Vanuit de ontstaansgeschiedenis is PRW betrokken bij de transitie naar een duurzame visserij en natuurherstelmaatregelen in de Waddenzee. Maar al vanaf 2012 zien we een verdere verbreding door samenwerking met Waddenzeehavens, begeleiding bij de vaarrecreatie en samenwerking met het Waddenfonds. In 2013 is daar, op het verzoek van het Ministerie van EZ, het secretariaat van de Beheerraad Waddengebied bijgekomen.

### BEHEERRAAD

Met de omvorming van het Regiecollege Waddengebied naar een afstemmingsplatform voor beleid in het Waddengebied, is het secretariaat van de Beheerraad overgedragen aan het Ministerie van EZ. Op verzoek van EZ verzorgt PRW vanaf 2013 het secretariaat van de Beheerraad. Het werk van PRW heeft veel inhoudelijke raakvlakken met de beheervraagstukken. Daardoor is de overgang soepel verlopen.

Naast een aantal ad-hoc beheervragen speelden in 2013 een aantal thema's in de Beheerraad. Dan gaat het onder meer om het in beeld krijgen van de beheervragen op het Wad, het Beheerplan N2000

en de kosten en baten van beheer. Ook is in 2013 de basis gelegd voor het verder uitwerken van de Samenwerkingsagenda voor het versterken van het beheer in het Waddengebied. Daarbij werd al een voorschot genomen op het Rapport van de Algemene Rekenkamer, dat eind november verscheen.

De Algemene Rekenkamer was helder in haar oordeel over de recente decentralisatie van het natuurbeleid en van de geldstromen bestemd voor verbetering van de ecologie en de economie van het Waddengebied. Het beheer tussen de dertien beheerders is niet goed gestroomlijnd, waardoor informatie niet goed wordt uitgewisseld en er niet goed wordt samengewerkt.

De belangrijkste stap is nu het verbeteren van de organisatie van het beheer, zodanig dat het beheer slagvaardiger is, transparanter voor de burgers en gebruikers van de Waddenzee en efficiënter voor de beheerders zelf. Per activiteit van beheer (zoals vergunningverlening, handhaving, promotie en monitoring) wordt nu gekeken hoe we al in 2014 verbeterstappen kunnen zetten. Samen met het secretariaat van de RCW wordt de Samenwerkingsagenda nu verder ingevuld.

### VAARRECREATIE

Wie de stilte en de weidsheid van het Waddengebied écht wil ervaren, moet eens een keer 'droogvallen' op het Wad. Dat betekent dus met een boot, bij voorkeur een platbodem, tijdens eb op een wadplaat blijven liggen: een unieke natuurervaring. Om de rust van

vogels en zehonden te beschermen zijn bepaalde gebieden in de Waddenzee echter een deel van het jaar en soms het gehele jaar, verboden terrein voor de mens. Dit zijn de zogenaamde artikel 20-gebieden. In de afgelopen jaren heeft de aanwijzing van artikel 20-gebieden door de overheid tot discussie geleid.

Vaarorganisaties en natuurorganisaties waren ongelukkig met de manier waarop kwetsbare natuur werd beschermd door middel van het afsluiten van gebieden. De partijen stonden natuurlijk achter het doel van natuurbescherming, maar hadden het idee dat het in de praktische invulling anders kon. Uiteindelijk is PRW gevraagd om de gesprekken hierover tussen de recreatievaarders, de terreinbeheerders en de Waddenunit te begeleiden. In deze gesprekken is ook het concept van dynamische zonering ontwikkeld (gebiedsafsluiting als dit voor de natuur nodig is, bijvoorbeeld tijdens het broedseizoen van vogels) en adequate monitoring. Deze afspraken vinden hun weerslag in het Pact van Rede.

Het Pact van Rede is vervolgens een belangrijke bouwsteen geweest voor het Actieplan Vaarrecreatie dat in januari 2014 door bestuurders werd ondertekend. Doel van het actieplan is het stimuleren van verantwoord vaargedrag. Zo kan de natuur zich blijven ontwikkelen, terwijl er ruimte is voor mensen om er van te genieten. Op die manier kan er onder meer een (verantwoorde) uitbreiding plaatsvinden van het aantal ligplaatsen in de jachthavens aan de Waddenzee. De programmamanager voor de uitvoering hiervan zal, vanuit de Waddenprovincies, vanaf 2014 gehuisvest zijn bij PRW.

### WADDENFONDS

Voor een belangrijk deel overlappen de doelen van het Programma naar een Rijke Waddenzee en het Waddenfonds elkaar. Zo stimuleren beiden het natuurherstel en de duurzame ontwikkeling van het Waddengebied. Het Programma naar een Rijke Waddenzee kiest in relatie tot het Waddenfonds de volgende twee rollen:

- ondersteunen van partijen in het ontwikkelen van projecten
- bijdragen aan de lange termijn programmatische aansturing van het Waddenfonds

In dit jaarverslag is eerder al genoemd welke projecten, waarin PRW een aandeel in heeft, in relatie staan tot het Waddenfonds.

Met de Bouwsteen voor het Uitvoeringsprogramma 2014-2017 heeft PRW in kaart gebracht waar, vanuit het streefbeeld van een Rijke Waddenzee, de komende jaren de focus op zou moeten liggen. Eén en ander sluit nauw aan op de interprovinciale visie 'Wadden van Allure'. Daarbij is naast ecologie ook rekening gehouden met economie, veiligheid en beleefbaarheid van het gebied. Vandaar ook de titel 'Beleef de Waddenzee!'



# ORGANISATIE EN FINANCIËN

## PROGRAMMABUREAU

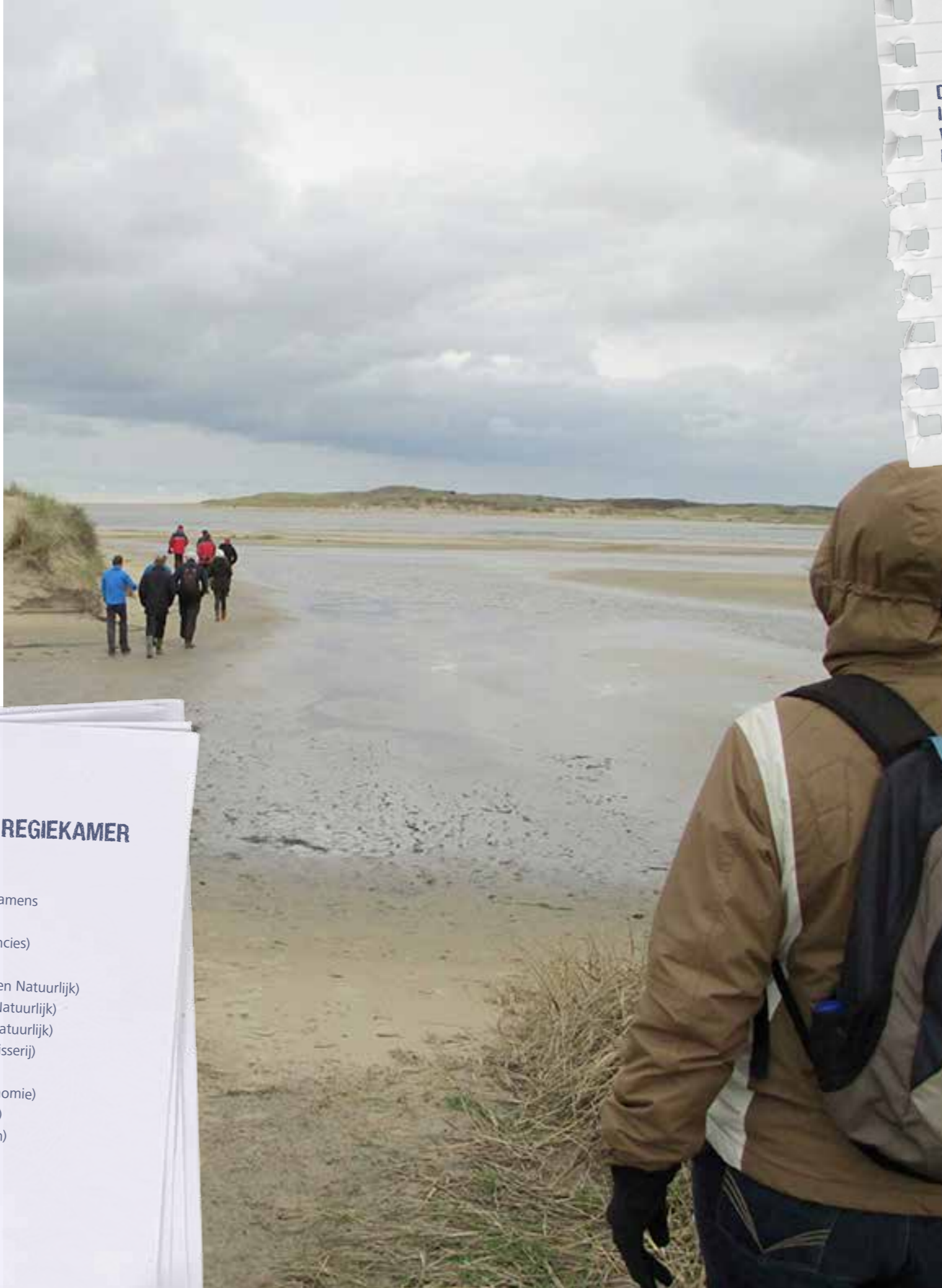
In het Programma naar een Rijke Waddenzee werken veel partijen samen. Vanuit deze gedachte dragen de verschillende partijen ook bij aan de programma-organisatie. Zowel in het programmabureau als in de Regiekamer is er bewust gekozen voor een brede vertegenwoordiging van partijen. Niet zodanig dat alle partijen 'met mandaat vertegenwoordigd zijn', maar wel zo dat de deelnemers werken vanuit de doelen van PRW en met de kennis en het netwerk van de organisaties waar zij bij betrokken zijn.

Het programmabureau zorgt voor de organisatie van bijeenkomsten, de inbreng of inhuur van expertise, activiteiten op het gebied van communicatie en de afwikkeling van facturen en dergelijke. Daarmee creëert het bureau de randvoorwaarden om te werken aan het doel van een Rijke Waddenzee. Vanuit de samenwerkende partijen wisselt het aandeel in de bemensing van het Programma. In totaal had het Programma in 2013 de beschikking over circa 8 fte (detachering + inhuur). De medewerkers werden geleverd vanuit het ministerie van EZ, de natuurorganisaties in de Coalitie Wadden Natuurlijk, Rijkswaterstaat en de Dienst Landelijk Gebied.



## DE SAMENSTELLING VAN DE REGIEKAMER WAS PER EIND 2013:

- Joan Stam (onafhankelijk voorzitter)
- Jaap Verhulst (gedelegeerd opdrachtgever namens de Staatssecretaris van EZ)
- Henk Staghouwer (namens de waddenprovincies)
- Els van Grol (Rijkswaterstaat)
- Arjan Berkhuisen (namens de Coalitie Wadden Natuurlijk)
- Wilfred Alblas (namens de Coalitie Wadden Natuurlijk)
- Fred Wouters (namens de Coalitie Wadden Natuurlijk)
- Barbara Holierhoek (met kennis en netwerk visserij)
- Eric Neef (met kennis en netwerk recreatie)
- Durk van Tuinen (met kennis en netwerk economie)
- Francine Giskes (namens de eilandgemeenten)
- Harry Sienot (namens de vaste wal gemeenten)



## DE GROOTSTE UITGAVENPOSTEN IN 2013 VOOR HET AANJAGEN OF VERSNELLEN VAN PROJECTEN EN INITIATIEVEN ZIJN ALS VOLGT:

- Ontwikkeling van de Vismigratierivier door de Afsluitdijk
- Het verbeteren van de samenwerking in de monitoring van wadvogels langs de Oost-Atlantische Flyway
- Procesbegeleiding van de mosseltransitie
- Procesbegeleiding verduurzaming van de garnalenvisserij
- Eems-Dollard: de 'Voorstudie ecologisch herstel Eems-Dollard' en het programmamanagement Economie & Ecologie in Balans

## REGIEKAMER

De Regiekamer geeft sturing aan het Programma. Daarnaast heeft de Regiekamer vooral een regierol door het gezamenlijk bespreken en afstemmen van de strategie voor een Rijkere Waddenzee. De Regiekamer heeft en ambieert geen besluitvormende bevoegdheid.

## FINANCIËN

Het ministerie van EZ heeft in de jaren 2010 en 2011 in beginsel jaarlijks 2 miljoen euro beschikbaar gesteld. Sinds 2012 is dat vanwege bezuinigingen gedaald naar 1,5 miljoen euro. In 2013 heeft PRW het beschikbare budget van 1,5 miljoen volledig kunnen investeren in projecten die bijdragen aan het streefbeeld van een Rijke Waddenzee. Hiervan is 34% besteed aan de programma-organisatie en 66% voor het aanjagen of versnellen van projecten en initiatieven. In het jaar 2012 was die verhouding nog respectievelijk 43% en 57%. De overige partijen die betrokken zijn bij het Programma leveren hun bijdrage voornamelijk via de inzet van personele capaciteit.

Sinds 2012 streeft het Programma naar een Rijke Waddenzee actief naar het verkrijgen van cofinanciering bij het aanjagen en versnellen van initiatieven of projecten. Daarnaast zijn in 2013 ook rechtstreeks financiële middelen ontvangen voor de programmaorganisatie en de uitvoeringsagenda. In 2013 zijn de ontvangen financiële bijdragen gestegen van €42.500 in 2012 naar ruim €133.000 in het afgelopen jaar. Daarbij is de rechtstreekse bijdrage van partijen aan het ontwikkelen van projecten, zoals de provincie Fryslân aan het ontwikkelen van de Vismigratierivier, niet inbegrepen.



# COMMUNICATIE

## NIEUWS

Het Programma naar een Rijke Waddenzee begon 2013 met een paginagroot verhaal in het NRC-Handelsblad over de haalbaarheidsstudie naar de Vismigratierivier. En in december sloten we het jaar af met een paginagroot verhaal over de Vismigratierivier in de Volkskrant. Hoewel de plannen voor de Vismigratierivier nog maar in de ontwikkelingsfase zitten, spreekt dit project nu al tot de verbeelding.

De realisatie van het Ecologisch Spoorboekje haalde eveneens het nieuws. Het belandde op de voorpagina van Trouw en van daaruit werd het breed opgepikt door veel media, zoals de Telegraaf, NOS en RTL Nieuws en uiteraard de regionale media. In de meeste van dit soort nieuwsgevallen werkt PRW actief samen met andere deelnemende partijen. Soms via een gezamenlijk persbericht, soms juist via een individueel telefoontje.

Hoewel PRW natuurlijk blij is met mooie verhalen in gerenommeerde media, is het 'grote publiek' niet de primaire doelgroep. De primaire doelgroep van de communicatie-inspanningen zijn, conform de opdracht van de minister, professionals. Mensen die vanuit hun werk bezig zijn met de Waddenzee. We zien dat het Programma naar een Rijke Waddenzee binnen deze doelgroep steeds beter bekend is. Dat is belangrijk, want zo worden contacten sneller gelegd en kan het Programma aan het werk om partijen te helpen en te ondersteunen om samen te werken aan het streefbeeld van een Rijke Waddenzee.

## CONGRESSEN EN BIJeenKOMSTEN

Het afgelopen jaar zijn er regelmatig contactmomenten en congressen georganiseerd. Denk bijvoorbeeld aan de expert-meetings die nodig waren voor het realiseren van de 'Voorstudie: Helder en Productief'. Maar denk ook aan de workshops die georganiseerd zijn, zoals in Wilhelmshaven voor het verder ontwikkelen van de kombergingsbenadering en meerdere 'denktanks' die vanuit het cluster Randen van het Wad werden georganiseerd. Over de Eems zijn diverse presentaties verzorgd, zowel in Nederland (o.a. bij gemeenten) als in Duitsland (internationale symposia over estuaria). Daarnaast helpt PRW mee bij congressen zoals in november met Rijkswaterstaat in Utrecht voor het Platform zoet-zout en in december met de Waddenacademie en OBN (Ontwikkeling + Beheer Natuurkwaliteit) in Lauwersoog.

Maar wat de meeste waddenprofessionals zich misschien nog het beste kunnen herinneren, is "de Tijwisselaar" dat we samen met de Waddenacademie organiseerden in Marrum. In een mum van tijd waren de 250 beschikbare plaatsen vergeven. De deelnemers liepen, begeleid door dorpsbewoners, in groepjes door het dorp langs verschillende sprekers. Die maakten soms dankbaar gebruik van het decor dat het dorp bood. Wilfred Alblas van Natuurmonumenten vertelde bijvoorbeeld in een autogarage over de vogeltrekroute van het Arctische gebied tot aan Zuid-Afrika en de belangrijke plaats daarin van de Waddenzee om 'bij te tanken' voor de lange reis.

Het doel van "de Tijwisselaar" was om aandacht te geven aan zaken die goed gaan in het wadengebied. Om zo elkaar te inspireren, contacten te leggen en waardevolle ideeën te krijgen voor een rijkere Waddenzee qua natuur, economie en waterveiligheid. Bij de afsluiting van het congres zongen de kinderen van basisschool Aasterage een speciaal lied over het Wadengebied. Symbolisch, omdat alle deelnemers graag het Wadengebied in goede staat willen doorgeven aan de volgende generatie.

## EIGEN MEDIA

In 2013 kon PRW regelmatig nieuws melden. De Nieuwsbrief verscheen gemiddeld om de 6 weken en het aantal abonnees steeg van 377 naar 483. Maar wie snel en direct op de hoogte wil blijven kan de verrichtingen van PRW ook volgen via Twitter (@RijkeWaddenzee). Het aantal volgers ligt daar zelfs iets hoger, met ruim 500 volgers bij de afgelopen jaarwisseling.

Verspreiding van kennis gaat door deze social media snel; pas gepubliceerde rapporten worden bijvoorbeeld al binnen enkele minuten gedownload. Bovendien worden op deze manier berichten opgepikt door relevante media als waddenzee.nl en waddenacademie.nl. Ook groeien tweets soms uit tot nieuwsverhalen. Zo belandde de 'Voorstudie: Helder en Productief' uiteindelijk via een tweetje in het Dagblad van het Noorden. Door de inzet van Twitter is ook het aantal bezoekers van de website [www.rijkewaddenzee.nl](http://www.rijkewaddenzee.nl) gestegen met zo'n 25%.

Richting de waddenprofessionals communiceren we ook 'gewoon' via rapporten en studies. De dit jaar verschenen rapportages zijn opgenomen in dit jaarverslag. PRW vindt namelijk dat gedrukte en goed vormgegeven exemplaren een meerwaarde hebben, juist ook vanwege de 'tastbaarheid' van zo'n product. De oplages zijn echter beperkt, om de kosten laag te houden. Als de gedrukte exemplaren op zijn, kunnen geïnteresseerden de rapporten nog downloaden via de website.

## ANIMATIEFILMS

Daarnaast hebben we dit jaar ook gebruik gemaakt van een relatief nieuwe vorm van communicatie, die snel aan populariteit wint: de animatiefilm. Zo is er vanuit de Waddenvereniging een 3d-animatie gemaakt van de Vismigratierivier, met geld van de Nationale PostcodeLoterij en capaciteit vanuit PRW. Hier wordt visueel uitgelegd hoe de basisprincipes van diadrome vissoorten werken. En PRW heeft meegeholpen aan de realisatie van een animatiefilm over de Flyway. Een dergelijk uitlegverhaal bestond namelijk nog niet, terwijl de visualisatie van de vogeltrekroute nu in één minuut het belang van de Waddenzee weergeeft. De animatie zal onder meer terug te zien zijn op websites van de deelnemende partijen en tijdens workshops, maar bijvoorbeeld ook in bezoekerscentra langs de trilaterale Waddenzee en in het educatiepakket dat Vogelbescherming Nederland verspreidt onder meer dan 500 scholen in Nederland.





## COLOFON

### Fotografie:

Herman Verheij (Voorpagina, pagina 5, 10, 25, 34/35, 36/37)  
Roef Mulder (pagina 16/17, 26/27, 28/29)  
Josje Fens (pagina 15)  
Jacqueline Visser (pagina 19)  
Rienk Nadema (12/13)  
Taco van den Heiligenberg (pagina 22/23)  
Hein Sas (pagina 30/31)  
Christiaan Kooistra (pagina 7, 32/33)  
Julia Klooker (pagina 2/3)  
Archief Provincie Groningen (pagina 4/5)

### Tekst:

Programma naar een Rijke Waddenzee

### Inlichtingen:

Christiaan Kooistra, 06 - 48 16 13 22,  
c.kooistra@dlg.nl

### Meer info:

www.rijkewaddenzee.nl  
@RijkeWaddenzee

## Uitgebrachte rapporten 2013/begin 2014

**Haalbaarheidsstudie en projectplan  
Vismigratierivier Afsluitdijk (2013)**  
Programma naar een Rijke Waddenzee

**Ecologisch Spoorboekje Waddenzee (2013)**  
Programma naar een Rijke Waddenzee, Rijkswaterstaat  
en Waddenvereniging

**Voortgangsrapportage Mosseltransitie 2012 (2013)**  
Programma naar een rijke Waddenzee

**Schetsschuit Harlingen-Zurich (2013)**  
Programma naar een Rijke Waddenzee

**Beleef de Waddenzee: Bouwstenen voor  
het Waddenfonds (2013)**  
Programma naar een Rijke Waddenzee

**Folder 10x Resultaat PRW! (2013)**  
Programma naar een Rijke Waddenzee

**Jaarverslag 2012 (2013) en  
Uitvoeringsagenda 2013 (2013)**  
Programma naar een Rijke Waddenzee

**Vorstudie Helder & Productief: aanzet tot een  
Uitvoeringsprogramma Eems-Dollard (2013)**  
Programma naar een Rijke Waddenzee in samenwerking  
met Rijkswaterstaat

**Vogels aan de randen van het Wad:  
Verkenning van knelpunten en kansen op broed-  
locaties en hoogwatervluchtplaatsen (2014)**  
Altenburg en Wymenga in samenwerking met SOVON  
Vogelonderzoek en Ecospace in opdracht van Programma  
naar een Rijke Waddenzee en Vogelbescherming

**Verzachting Randen van het Wad:  
Kansenkaart voor kwelderherstel in combinatie  
met kustveiligheid (2014)**  
Programma naar een Rijke Waddenzee



PROGRAMMA NAAR EEN  
RIJKE WADDENZEE

